

WITOLD MĘDKOWSKI

W CIENIU GIGANTÓW

POGROMY 1941 R. W BYŁEJ SOWIECKIEJ STREFIE OKUPACYJNEJ
KONTEKST HISTORYCZNY, SPOŁECZNY I KULTUROWY

Witold Mędkowski
Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk
w Warszawie

Praca doktorska na podstawie rozprawy doktorskiej
"Pogromy 1941 r. w byłej sowieckiej strefie okupacyjnej. Kontekst historyczny, społeczny i kulturowy"

Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych
Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk
w Warszawie

Praca doktorska na podstawie rozprawy doktorskiej
"Pogromy 1941 r. w byłej sowieckiej strefie okupacyjnej. Kontekst historyczny, społeczny i kulturowy"

Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych
Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk
w Warszawie

Praca doktorska na podstawie rozprawy doktorskiej
"Pogromy 1941 r. w byłej sowieckiej strefie okupacyjnej. Kontekst historyczny, społeczny i kulturowy"

Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych
Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk
w Warszawie

Praca doktorska na podstawie rozprawy doktorskiej
"Pogromy 1941 r. w byłej sowieckiej strefie okupacyjnej. Kontekst historyczny, społeczny i kulturowy"

Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk
Warszawa 2012

Spis treści

Wykaz skrótów.....	11
Od wydawcy (<i>Wojciech Materski</i>).....	13
Przedmowa	15
Wstęp.....	19
Nienawiść do Żydów (antysemityzm).....	23
Pogromy.....	25
Definicje pogromu	27
Problemy metodologiczne	31
 CZĘŚĆ PIERWSZA. PODŁOŻE	 39
Rozdział 1. Sytuacja polityczna, stosunki narodowościowe, ekonomiczne i społeczne na badanym obszarze w okresie międzywojennym.....	41
Polska	41
Rumunia.....	51
Litwa	58
Łotwa	62
Estonia	65
 Rozdział 2. Pogromy w Europie Środkowo-Wschodniej do 1939 r. ze szczególnym uwzględnieniem obszarów znajdujących się w latach 1939–1941 pod okupacją sowiecką	 67
Pogromy w Rosji w latach 1881–1882.....	68
Pogrom w Kiszyniowie w 1903 r.	70
Pogrom w Odessie w 1905 r.	76
Pogrom w Siedlcach w 1906 r.	81

Pogromy na Ukrainie w latach 1918–1919	83
Pogrom w Przemyślu w listopadzie 1918 r.	94
Pogrom we Lwowie 21–23 listopada 1918 r.	98
Pogrom w Wilnie 19–23 kwietnia 1919 r.	100
Pogrom w Brześciu 13 maja 1937 r.	102
Pogrom w Lejpunach 18 czerwca 1939 r.	108
Rozdział 3. Zmiany społeczno-polityczne w latach 1939–1941	110
Pogromy we wrześniu 1939 r.	111
Zachowanie Sowietów w stosunku do Żydów	114
Witanie Armii Czerwonej przez Żydów	116
Problem infiltracji i kolaboracji z władzami oraz z NKWD	118
Próby tworzenia organizacji podziemnych.....	123
Stosunek władz sowieckich do żydowskich posiadaczy i robotników..	125
Problem uchodźców żydowskich	128
Litwa.....	129
Łotwa	137
Estonia	141
Bukowina.....	144
Besarabia.....	145
CZĘŚĆ DRUGA. POGROMY ŻYDÓW LATEM 1941 R.	147
Rozdział 1. Początek wojny niemiecko-sowieckiej.....	149
Reakcje Żydów	153
Mordy więźniów.....	159
Zakończenie działań wojennych.....	163
Rozdział 2. Okres „próżni władzy” i pogromów.....	164
Powstawanie „próżni władzy”	168
Tereny etnicznie ukraińskie.....	170
Obszary naddniestrzańskie – topienie Żydów w Dniestrze	171
Przypadek Obertyna.....	176
Laszkowice.....	177
Horyńcud na Wołyniu	178
Tuczyn.....	178

Dubie (pow. Brody, woj. tarnopolskie).....	179
Północna Bukowina	180
Kraje bałtyckie	182
Rozdział 3. Działalność <i>Einsatzgruppen</i> – zadania i rola w eksterminacji Żydów na obszarach ZSRS	183
Operacja Barbarossa	183
Organizacja <i>Einsatzgruppen</i>	186
Dowódcy <i>Einsatzgruppen</i>	187
Instruktaż <i>Einsatzgruppen</i>	187
Współpraca <i>Einsatzgruppen</i> z Wehrmachtrem	188
Sposób przeprowadzania egzekucji	190
Wykorzystywanie nastrojów ludności miejscowej i podżeganie do pogromów	192
Rozdział 4. Pogromy na terenie krajów bałtyckich	196
Litwa	196
Wydarzenia w Wilnie.....	196
Pogromy w Kownie	202
Łotwa	209
Estonia	212
Uwagi ogólne dotyczące krajów bałtyckich (<i>Ostland</i>).....	214
Rozdział 5. Pogromy na terenie Łomżyńskiego i Białostocczyzny	217
Rozdział 6. Pogromy na obszarach o białoruskiej przewadze etnicznej (byłe województwa: nowogrodzkie, wołyńskie i poleskie)...	230
Rozdział 7. Pogromy na terenach, na których przeważała ludność ukraińska	241
Mordy w więzieniach	241
Lwów	244
Wydarzenia w więzieniu Brygidki	245
Wydarzenia w więzieniu na Zamarszynowskiej.....	246
Wydarzenia w innych więzieniach i na ulicach miasta	248
Pogromy związane z morfami w więzieniach	250
Tarnopol	250
Borysław	260
Złoczów.....	262
Pogromy w mniejszych miastach	268

Drohobycz (woj. lwowskie).....	269
Gródek Jagielloński (woj. lwowskie).....	270
Sambor (woj. lwowskie)	270
Zbaraż (woj. tarnopolskie)	270
Skałat.....	271
Brzeżany.....	273
Zaleszczyki.....	273
Pogromy na terenach wiejskich	273
Dni Petlury.....	275
Rozdział 8. Sytuacja Żydów na obszarach okupowanych przez wojska węgierskie na terenie Małopolski Wschodniej	278
Reakcje Węgrów na pogromy	283
Deportacje Żydów „obcych” z Węgier.....	287
Rozdział 9. Okupacja rumuńska północnej Bukowiny i pogromy dokonane na tym obszarze	291
Rozdział 10. Pogrom w Jassach i okupacja Besarabii przez wojska rumuńskie	300
CZEŚĆ TRZECIA. ZARYS TEORII I INTERPRETACJA POGROMÓW	311
Rozdział 1. Zarys teorii: przyczyny, motywacja, dynamika rozwoju i przeciwdziałanie	313
Pogrom spontaniczny w czasach pokoju	313
Fazy pogromu	320
Okres przedpogromowy	320
Faza wybuchu pogromu	321
Faza rozprzestrzeniania się pogromu	321
Faza kulminacji	322
Oscylacje poziomu agresji (między dniem i nocą)	323
Pogrom – dzień drugi i następne	323
Faza wygaszania	324
Faza przemęczenia i wygasania	325
Zakończenie pogromu	325
Faza popogromowa	325

Pogrom wojskowy w warunkach wojny	326
Motywy działań agresywnych w stosunku do ludności cywilnej (prteksty)	326
Opór podczas poszukiwań broni	329
Kontrybucje a zaopatrzenie.....	330
Łupy wojenne.....	331
Prawo do grabieży – prawo do gwałtów	331
Maruderzy	333
Milicje lokalne	334
Kierowanie agresji na czynniki zewnętrzne.....	334
Zemsta.....	334
Bezpośrednie przyczyny pogromów	334
Cechy pogromu wojskowego.....	335
Przebieg (fazy) pogromu wojskowego.....	335
Pogrom paramilitarny w warunkach wojny	335
Czynniki wywołujące pogromy (czynniki sprawcze).....	336
Typologia pogromów pod względem organizacyjnym	337
Typy pogromów pod względem sytuacji społeczno-polityczno-militarnej	337
Czynnik obecności władzy oraz sił porządkowych i ich stosunek do pogromu.....	337
Stopnie nasilienia/poziomu agresji	338
Czynniki przywódcze (autorytety) i ich rola w czasie pogromu	339
Rozdział 2. Konsekwencje pogromów	340
Konsekwencje narodowościowe – zmiana hierarchii i układu sił	340
Naród sprawujący władzę	340
Większość lokalna.....	341
Ukraińcy	342
Białorusini	343
„Małe narody” – Litwini, Łotysze, Estończycy	344
Mniejszości lokalne.....	345
Polacy	345
Inne mniejszości lokalne	347
Żydzi – ofiary agresji.....	347
Konsekwencje społeczne – degradacja i zburzenie solidarności.....	348
Konsekwencje ekonomiczne dla Żydów	351
Straty ekonomiczne – grabież, rabunek	351

Praca przymusowa	353
Utrata pozycji ekonomicznej.....	353
Konsekwencje demograficzne – straty ludnościowe	354
Zabici	354
Ranni	354
Migracje ludności – koncentracja w miastach i dzielnicach.....	355
Zmiany postaw Żydów w wyniku pogromów	355
Rozdział 3. Pogromy lata 1941 r. a Zagłada.....	359
Zakończenie	369
Definicja pogromu	372
Zagadnienia moralne a pogromy	372
Tradycja pogromów?	379
Abstract.....	383
Bibliografia	385
Indeks nazwisk	431
Indeks nazw geograficznych	439